

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Cem Özkurt

Trabzon Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Trabzon-Türkiye.

posta: ozkurtcem70@hotmail.com.

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 01. 04. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 30. 12. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 31. 05. 2025

Hakemlik-Review

Çift Taraflı Kör Dış Hakemlik

Double-Blind External Peer Review

Etik beyan/Ethics statement

Yazar(lar), çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyduklarını beyan etmiştir.

The author(s) declared that they complied with ethical principles during the preparation of the study.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir

No conflict of interest declared

Finansman-Grant Support

Fon, hibe veya destek alınmamıştır

No funding or support was received

Lisans- License

Sosyal Etkileşimin Goffmançı Analitik İncelemesi: İletişimin Toplumsal Karakteri, Düşünümsel Anlamlandırma ve Etkileşim Düzeninde Diyalektik Çatallanmalar

Öz

Goffman, kuramsal girişiminde, yüz yüze ve odaklanmış iletişimlere yoğunlaşarak, gündelik ilişkilerden ortaya çıkan anlamların gündelik yaşamın uzlaşımlarını nasıl ortaya çıkardığını ve inşa ettiğini analitik olarak analiz etmiştir. Yapısal kavramlardan iletişimsel kavramlara geçişi önermiş, durumların iletişim üzerindeki etkisini özel olarak incelemiştir. Bu makale, Goffman'ın geliştirdiği kavramları analitik olarak çözümlemeyi amaçlamaktadır. Bu tartışmada, üç eksenli analiz düzeyi kullanılmıştır. İlki, etkileşim düzeninin örtük ve belirtik boyutlarını yapıp etmeler, bilişsel kalıplar, eğilimler bakımından ortaya koymaktır. Bu eğilimler, aktörleri kuşatan avantajlar ve dezavantajlar setlerinin biçimlendirdiği başarı ve başarısızlıkların toplam etki gücünün bağlantısında inşa olmuştur ve analizimizin merkez noktalarından birini oluşturmaktadır. İkincisi, etkileşim düzeninde aktörlerin karşılaştıkları gerilimleri nasıl deneyimledikleri ve bu gerilimleri aşma çabalarını tartışmaya açmaktır. Goffman'ın kavramsal çerçevesinde, etkileşim düzeninde gerilim, toplumsal akışın doğasının olağan bir uzantısıdır ve kişiler arası ilişkinin ayrılmaz bir parçasıdır. Üçüncü eksen ise, iletişimsel pratiklerin ne türden fırsatlar yarattığını ortaya koymak ve aktörlerin bu fırsatları, hangi biçimlerde avantaja dönüştürdüklerini stratejiler ve taktikler ekseninde analiz etmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Etkileşim Düzeni, Sosyal Ortam, Mikro Sosyoloji, İletişimin Toplumsal Karakteri, Toplumsallık.

Goffmanian Analytical Analysis of Social Interaction: The Social Character of Communication, Reflexive Signification and Dialectical Bifurcations in the Order of Interaction

Abstract

In his theoretical enterprise, Goffman focused on face-to-face and focused communications, analytically analyzing how meanings emerging from everyday relationships reveal and construct the conventions of everyday life. He proposed a shift from structural to communicative concepts and specifically examined the impact of situations on communication. This article aims to analytically analyze the concepts developed by Goffman. In this discussion, three levels of analysis are used. The first is to reveal the implicit and explicit dimensions of the interactional order in terms of doings, cognitive patterns, dispositions. These dispositions are constructed in the nexus of the total potency of successes and failures shaped by the sets of advantages and disadvantages that surround actors and constitute one of the central points of our analysis. The second is to discuss how actors experience the tensions they face in the interactional order and their efforts to overcome them. In Goffman's conceptual framework, tension in the interactional order is a normal extension of the nature of social flow and an integral part of interpersonal relations. The third axis is to reveal what kinds of opportunities communicative practices create and to analyze the ways in which actors turn these opportunities into advantages through strategies and tactics.

Keywords: Interaction Order, Social Environment, Micro Sociology, The Social Character of Communication, Sociality.

Yazar Katkı Oranları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarımı/Conceiving the Study	Yazar-1 (%100)
Veri Toplama/Data Collection	Yazar-1 (%100)
Veri Analizi/Data Analysis	Yazar-1 (%100)
Makale Yazımı/ Article Writing	Yazar-1 (%100)
Gönderim ve Revizyon/Submission and Revision	Yazar-1 (%100)

Atf- Citation (APA)

Özkurt, C. (2025). Sosyal etkileşimin Goffmançı analitik incelemesi: İletişimin toplumsal karakteri, düşünümsel anlamlandırma ve etkileşim düzeninde diyalektik çatallanmalar. *İctimaiyat*, 9(1), ss 1-14. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1462596>

1. Giriş

Sosyal etkileşim, sosyal ortamda benzersiz biçimde ortaya çıkan etkileşim olarak tanımlanabilir. Bunun anlamı, iki ya da daha fazla bireyin birbirlerinin tepki mevcudiyetinde bulunmalarıdır. Bu etkileşimin doğası, mutlak biçimde olmasa da, bazı bilişsel ön kabuller ve belirli türden kısıtlamalar içermesi bakımından bir düzenlilik arz eder (Goffman, 1983). Etkileşimsel düzenlilik, kişiler arası karşılaşmaların doğasına ve dinamiklerine gömülüdür ve aktörlerle dolayimsız biçimde bağlantılıdır. Davranışın toplumsal örgütlemesi, refleksif bir dönüşlülüktür: Kendine dönme- dış dünyaya yönelme; dış dünyaya dönme- kendine yönelme biçiminde sürekli bir gözetleme, düzeltme, muhakeme etme, tutarlılıklar oluşturma sonra terk etme ve yeniden inşa biçimindeki geriye ve ileri doğru gidişlerle diyalektik mahiyette oluşur. Bir yüz yüze ilişkiler alanı sosyo-oluşumu olarak etkileşim düzeni, durumsal karakterlidir ve özel türden mekanizmalarla şekillenen bir iç işleyişe sahiptir (Layder, 2014: 281). Goffman, bu iç işleyişin, mikro sosyolojik açıdan analiz edilebilmesi için bireylerin psikolojik durumlarından ziyade, etkileşime motive olmuş aktörlerin karşılıklı ilişkilerine bakmak gerektiğine inanır. O halde, kuramsal yoğunlaşmanın merkez noktası, bireyler ve onların deneyimsel zamanları/öznel periyotları değil, durumlar ve bu durumlarda ontolojik olarak var olan insanlar olmalıdır (Goffman, 2019a: 11). Durumların insanları, sosyolojik bakışın mikro analizi açısından bir fırsat yaratır: Her sosyal temas/ denk geliş; göz göze, omuz omuza, kalpten kalbe bir etkileşim olanağıdır. Bu olanak, örtük olarak bir farkındalığa gönderme yapar: Bireyler sosyal ortama dâhil olduklarından haberdar olurlar, (bilinçli bir yönelim olarak) daha sonra da bu sosyal ortamı iradi olarak terk ederler. (Goffman, 2019a: 113). Böylece, etkileşimsel düzen, en az iki insanın birbirlerine yönelik farkındalığı ve odaklanmış etkileşimi çerçevesinde yeniden kurulana kadar dağılır ve sürekli bir biçimde durumsal olarak yeniden üretir. Goffman, dağılan ve yeniden inşa olan etkileşimlerde, bireylerin kendilerini ve etkinliklerini nasıl sunduklarına bakar (Wallace ve Wolf, 2012: 319). Durumsal etkileşimin yeniden üretimi, basmakalıp ve kendini tekrar eden nitelikte değildir; daha ziyade, aktörler açısından yeni olanaklar, fırsatlar ve çıkış yolları oluşturmaları bakımından dinamiktir ama aynı zamanda da örtük ya da belirtik düzenlilikler setine ve kendine has kurallar bütünlüğüne sahiptir. Bu ekseninde Goffman, temel sorunsalını şöyle formüle etmiştir: Sokaklarda, parklarda, restoranlarda ve yaşamın canlı insan ilişkileri alanlarında, herhangi bir topluluk bir araya geldiğinde, davranış kuralları örüntüleri ve davranışın toplumsal örgütlenmesi nasıl inşa olur ve alışılmış toplumsal temasların kalıplaşmış biçimleri nelerdir? (Goffman, 2020a: 10). Bu sorunsala cevap niteliğindeki ilk adım, aktörlerin sahip oldukları genel düşünce evrenleriyle durumlarda ortaya çıkan pratik etkileşimin diyalektik ilişkisidir. Goffman, bu ilişkide, durumların belirleyiciliğine göreceli bir özerklik atfeder ve bunu “duruma özgü determenizm” olarak kavramlaştırır. Etkileşim düzeninde, her durum insanlar arasındaki karşılıklı bakışma ve sözlerle bir çeşit sosyal anlaşma inşa eder (Goffman, 2020a: 19). Duruma özgü görgü ve davranış kuralları, hayatın diğer alanlarını düzenleyen ahlaki yükümlülüklerden, ekonomik ve siyasal normlardan türsel açıdan ayırt edilmelidir çünkü yapılar ve uzun dönemli kolektivitelerin değişimi ve dönüşümü son derece yavaştır. Oysa durumsal insani etkileşim farklı türden bir metafiziğe sahiptir. Bir yönüyle kurallıdır ama bir yönüyle de kendiliğindendir, yeni biçimlenmelere ve formülasyonlara açıktır. Tek tek insanlar, başka insanları ya da insansal etkileşim ortamlarını tahayyül ettiklerinde, nasıl davranacaklarına ve ne türden bir edim pratiğinde yol alacaklarına ilişkin duygusal, düşünsel ve eylemsel kodlara sahiptirler. İnsanlar birbirlerinin yanındayken hiçbir sözlü etkileşimin gerekmediği yerde bile aralarında kaçınılmaz olarak bir tür iletişim gerçekleşir. Bu etkileşim, hangi türden içerikleri

gerektirmektedir? Bedensel görseelliği, insan varlığının bütün eylemselliğini içerir; jestleri, mimikleri, ses tonunu, davranışları, bedeninin duruşunu, dilin kullanım biçimini, kavramların dile geliş şekillerini kapsar (Goffman, 2020a: 33-41).

Gündelik yaşantıda, kişiler arası karşılıklı dolaysız fiziki bulunuş, odaklı toplanış ilişkisi olarak bir tertibattır. Ötekilerle karşılaşmalarda, aktörlerin inşa ettikleri imgelerini çeşitli biçimlerde (Coser, 2008: 496) ileri sürmeleri, belirli vaziyet alışlarla ilişkilidir. Aktörler açısından bu tertibat, şöyledir: Görsel ve bilişsel anlamda münferit bir dikkat odağı; karşılıklı ve öncelikli olarak sözlü iletişime açıklık; güçlendirilmiş karşılıklı eylem bağlantısı ve her katılımcı için diğer katılımcıların onu gözettiğini algılama imkânını çoğaltan göz göze bir ekolojik kalabalık (Goffman, 2018a: 18). Bireyler, yerleşik durumlarda, hususi faaliyetlere giriştiklerinde, bireylerin iş gördüğü kimseler onlarla bir rol ilişkisine sahiptir. Birey, bir başka kişi ile birden fazla türden durumda iş görmek zorunda kaldığında ise, “çoklu bağ” ile birbirine bağlanmış “genel” bir ilişki ortaya çıkarır (Goffman, 2019b: 229). Çoklu bağ ve genel ilişki düzeyindeki etkileşim pratiği, toplumsal kimlikle- şahsi kimliğin diyalojik etkileşimiyle biçimlenir. Goffman, toplumsal kimlikle yaş, cinsiyet, sınıf gibi genel kategorilere gönderme yapar. Şahsi kimlikle ise aktörlerin biyografik hayatlarının anneye, babaya, şahıs ismine ve doğum yerine gönderme yapan kendine özgü içerikleri kasteder. Bunlar, ağırlıklı olarak bedensel görünüm aracılığıyla işlenen ve her bireye isnat edilen organik sürekliliklerdir. Toplumsal ilişkinin bir düzeyini anonim ilişkiler oluştururken; bir düzeyini de sabitlenmiş ilişkiler oluşturur. Her sabitlenmiş ilişki kendine has bir tarihe ve kariyere ya da doğal bir gelişime sahiptir. Anonim ilişkiler, etkileşim pratiklerinde yatkınlar bağlamında çerçeveler çizer ve bir toplumsal tarihe gönderme yapar fakat bir kariyer biçimlendirmesi yapamaz. Buna karşın, sabitlenmiş ilişkiler gündelik etkileşim pratiklerinin canlı ve enerjik yoğunluğuyla çok boyutlu etkileşimsel kariyerler inşa eder (Goffman, 2019b: 230-231). Goffman, toplumsal etkileşim mekânlarını türsel olarak ayırır. Buna göre, bir grubun üyesi olarak insanlar, topluluk kavramının içinde yer alırken; en az iki fail, iletişimin farkında olarak sosyal ortam ya da bir sosyal durum oluşturur. Daha kapsamlı bir sosyal durum ise ilişki, girişim ya da olaydır; bunlar yer ve zaman bakımından sınırlandırılmıştır ve sabit araç gereçlerle kolaylaşır. Bu sosyal ortam, birçok durum ve durumlar bağlantısında etkileşimin başladığı, sona erdiği ve yeniden olduğu yapılandırıcı bir toplumsal bağlam sunar. Aynı sosyal ortam içerisinde üst üste gelen bu duruma özgü varyasyonlu ilişki türlerini saptamak olanaklıdır. Örneğin, çok daha katı kuralların geçerli olduğu bir ofis binasında ya da kütüphanede bir tamir için orada bulunanlar ortamı farklı bir gözle görebilirler; kirli elbiselerle çalışıyor olabilirler, acil bir onarım gerektiğinde koridorda hızlıca koşturabilirler, istedikleri zaman odalarına gidebilirler. (Goffman, 2020a: 25).

Bu makale, Goffman’ın kuramsal yaklaşım ve kavramsal çerçevesinden hareketle, etkileşim düzeninin örtük ve belirtik boyutlarını; yapıp etmeler, bilişsel kalıplar, önyargılar, yatkınlıklar ve eğilimlerin diyalojik ilişkisini ve iletişimin toplumsal karakterini bir sosyo-oluşum olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analiz, Goffmancı bir anlamlandırmayla, yapısal kavramlardan etkileşimsel kavramlara doğru epistemolojik bir kaymayı gerektiriyorsa, etkileşimsel pratikler ve bu pratiklerle biçimlenen anlamlar evreni analitik olarak tartışmaya açılmaktadır. O hâlde, üç eksenli bir analiz çerçevesi çalışmanın kuramsal yaklaşımının merkez üssüdür. Bu eksenlerden ilki, toplumsal etkileşimin durumsal ve bağlamsal düzeylerini ortaya koymak ve birbiriyle ilişkili birden çok sorunsalını dile getirmektir. Buna göre, etkileşim pratiklerini öyle olduğu hâliyle ortaya çıkaran yaşam ritimleri nelerdir? Etkileşimsel düzen, çok boyutlu bir yapılaşmayla oluşmuş bağlamsal karakterliyse, bağlamları da birbirine bağlayan ve etkileşim düzenine

normlarını deruhte eden, kudretli bağlamlar aksları var mıdır? Toplumsal pratikler içinde eyleyen bireyler, toplumsal rol ve statülerin tabakalaşmaya gömülü sıkı belirlenimlerini, ne türden düşünümsel süreçlerle, retoriklerle ve uzlaşmalarla aşmaya çalışırlar ve yeni olanaklar yaratırlar?

İkinci eksen, etkileşim düzeninde bireylerin gerek odaklanmış durumsal karşılaşmalarda gerekse de kurumsallıklarla ilişkilerinde bir dizi gerilimi deneyimlemesiyle bağlantılıdır. Goffmancı kuramsal bağlamda, gerilimin şiddeti bireylerin biyografik yaşantılarında nesnel olarak gözlemlenebilen inşa edilmiş avantajlar ve dezavantajlar setleriyle biçimlenir. Gerilimlerin bireyleri kuşatma kapasiteleri aktörün “verili konumuyla” ilişkilidir. Gerilimin yıkıcı etkisi, bireylerin ahlaki norm alanını tehdit edip etmemeleriyle, toplumsal sınıfsal/statüsel hiyerarşide bir gedik açıp açmamalarıyla, zihin sağlığı bozukluğu, bedensel engel, yasaklı madde kullanımı, suç, cinsel sapkınlık gibi açık norm ihlallerinde bulunup bulunmamalarıyla bağlantılı olarak artar. Özellikle dezavantajlılar belirli koşullarda ortaya çıkan olası seçenekler arasında tercih yapmaya zorlanır. Seçimler ve tercihler, çoğu zaman yeni ve içinden çıkılması daha zor gerilimlerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu eksenindeki temel sorunsalı şöyle ifade edebiliriz: Etkileşim düzeninde aktörler karşılaştıkları gerilimlerin şiddetini hangi biçimlerde ve ne türden varyasyonlarla deneyimlemektedir?

Üçüncü eksen ise, iletişimsel pratiklerin ne türden fırsatlar ve dönüştürebilirlik imkânları yarattığıyla ilişkilidir. Gündelik etkileşim, bireylerin biyografik yaşantıları açısından her daim yeni olanaklar sunar, mevcut denge durumunu ilga eder ve yeniden inşalar gerçekleştirir. Birey, mevcut ilişkiler dengesinde, çok boyutlu avantajlar setleriyle pratik olanakları düşünümsel olarak gözden geçirir ve her alana ilişkin kariyerlerini geliştirebilir. Fakat gelişim çizgisi tam tersi yönde de inşa olabilir: Avantajlar setleri dezavantajlara dönüşebilir ya da mevcut dezavantajlar pozitif yönlü kariyeri engelleyebilir. Bu ekseninde, yaşam akışları gevşek bağlantılı; açık uçlu, olasılıklı ve olumsaldır, daha çok performanslara göre şekil alır. Üçüncü eksenin temel sorunsalı, etkileşimsel pratiklerin ne yönlü fırsatlar yarattığı (pozitif ya da negatif) ve bireylerin hem yakın ilişkiler hem de kariyerler bakımından bu fırsatları nasıl kullandıklarıdır. Makale, Goffman’ın etkileşim düzeni nosyonu çerçevesinde geliştirdiği ve her biri özel anlamlara sahip kavramsal çerçevenin kuramsal düzeyde tartışmasını yapmak ve meta analizini gerçekleştirmek bakımından literatüre katkı amacı gütmektedir.

1.1. Toplumun İletişimsel Ruhu, Örtük Kalıplar ve Çok Boyutlu Bağlamlar

Goffman’a göre, toplum, bireyleri sınıflandırma pratiklerini oldukça makul biçimlere sokarak sıradanlaştırır. Toplumsallık, gündelik hayatın olağan ritminde belirli kişi tiplerini belirleyerek soyutlar, ayrımlar ve kategorilendirir. Böylece, eğilimler ve bakış açıları bilişsel yatkınlıklar olarak oluşur (Goffman, 2014a: 28). Goffman, inşaları da inşa eden örtük bir düzenliliğe işaret eder: Etkileşimsel pratikler aracılığıyla biçimlenen önyargılar, iyiyi iyi addettiği için iyi olarak anlamlandırır; kötüyü ise kötü addettiği için kötü olarak tanımlar. Burada, iyinin ve kötünün tunçtan bir yasa olarak sonsal mahiyette okunur kılınması söz konusu değildir ya da bir anın, durumsal bir periyodun ve birkaç iletişimsel pratiğin soyutlaması ve genel bir yasaya dönüşmesi de yoktur. Buradaki durum, kalıplaşmış kültürel içeriklerin doğal öğretmesidir: İyi, gelenekle ve öznel tarihsel yaşamışlıkla iyi olarak addedilmiş; kötü de aynı ilkelerle kötü olarak tanımlanmıştır. Gündelik etkileşim, önkabuller bakımından toplumsal dayanağını bu kültürel özlerden almaktadır. Goffman’a göre insan varlığı gündelik pratiklerdeki etkileşimsel karşılaşmalardan ibaret bir yaratıdır ve kendi anlam ağını, bu karşılaşmalara dayanarak oluşturur. Söz konusu,

karşılaşmalarda bireyler, tiyatro oyuncusu ile aynı bakış açısına sahiptir. Goffman, bu eksenindeki ilişkili sorunsalları şöyle sıralar: Aktörler, gündelik yaşantıda hangi durumlarda ve nasıl “miş gibi” yapmaktadırlar? Kendilerine yönelen bakışları algı düzeyinde nasıl yönlendirmektedirler? Bu sorunsallara cevap niteliğinde Goffman, etkileşimsel düzende, aktörlerin, sabit ikâmetgahlardan kaçtığını, olabildiğince esnek bir tavır içinde olduklarını ve duruma özgü davrandıklarını ifade eder. Burada, performansını nasıl sergilediği bütünüyle dramaturjik ilkelerin geçerli olduğu bilgi stoklarına bağlıdır (Goffman, 2014b). Aktörler, başka failerle karşılaşma alanlarında, şöyle bir süreci deneyimler: Karşıda duran insan gerçekte kimdir; mesleği, eğitimi, sınıfsal konumu nedir ve nerelidir; bu soruşturmalar, her şeyden kişinin dışsal ve nesnel olarak onu kuşatan koşullarını öğrenmeye yönelik bir motivasyondur. Goffmann’a göre, böylesine kritik bir nesnel bilgi talebini karşılamak için başvurulabilecek yegâne merci “bilgi stokları”dır. Aktör, bilgi stoklarına başvurusu sonucunda iki yol çerçevesinde muhakemesine devam eder. İlki, bireyin görünüşüne, giyimine, kuşamına, hareket ve tavırlarını gözlemlemektir. Bu gözlemlerden bir izlenim edinilir. İkincisi, söz konusu bireye yaklaşıp iletişime geçmek yani odaklanmış bir iletişim icra etmektir. İkinci aşama, birinci aşamadan biraz daha sahici izlenim edinmek açısından daha güvenilir olsa da, kesin bir yargıya varmak için biraz daha beklemeye meyil ederiz ve ilgili ipuçlarını artırmak isteriz (Goffman, 2014b: 15). İpuçları bilhassa da damgalı bireyin tespitinde kullanılır. Damganın saptanması, bir bireyin tanımlanmasında ve okunur kılınmasında mevcut tecrübelerin ve bilgi kalıplarının dışına çıkan olağandışı durumların ortaya çıkmasıdır. Bir uç durum örneği olarak, kişi bütün yönleriyle olumsuz, sakınılması gereken veya kaybeden kategorisine sokulabilir. Sonuçta, birey kişisel değerlendirmemizde, bedensel ve ruhsal bakımdan uygun, olağan ve tanımlanabilir bir kişi olmaktan çıkıp; aciz, hastalıklı, sapkın ve anormal birine indirgenir. Bu gerçekten kaçınılmaz bir fiili durum olarak ortadaysa ve küçültücü/onur kırıcı etkisi çok genişse, tanımlama artık bu aşamada bir “damgaya” dönüşür. Çoğu durumda damganın pratik kapsamı genişler: Bireylerin gündelik yaşantıda sergiledikleri yaman çelişkiler, öfke kontrol bozukluğu, şiddet, işsizlik, iflas, evlilik kariyerinde başarısızlık gibi (Goffman, 2014a: 29). Kişiler gündelik etkileşimlerde, kendilerini karşılaşmalarda ifade ederler ve bu ifadelerin derecesi yani izlenim bırakma kapasitesi özsel olarak birbirinden farklı iki pratik bağlama göndermede bulunur: Verdiği izlenim ve yaydığı izlenim. İlki simgesel ve sembolik anlamları içerir; bunlar, anlam ortaklaşması geniş uzlaşım sal göndermelerdir, ima düzeyinde ufak andırırlara işaret eden, bireylerin birbirlerini okunur kılmalarına olanak veren ve yatkınlıkları pekiştiren bilinen düzeydeki anlamlı iletişimdir. İkincisi, alımlayıcıların kişiye ilişkin bilgi edinebilecekleri ve beklentilerine göre değerlendirdikleri çeşitli faaliyetleri içerir. Alımlayıcının arzusu, eylemin olağan akışından gelen bilgiyle, bu bilginin gerekçesinin örtüşmemesidir. Bir kriz yaşandığında, bireyler bu iki tür iletişim aracılığıyla bilerek yanlış bilgiler verebilir. Bunlardan ilki kandırma, ikincisi ise “miş gibi” yapmadır (Goffman, 2014a: 16). Çok yaygın durumlarda, sağlıklı iletişim ön hazırlık gerektirir ve tutarlı bir işleyişe sahiptir. Bir kişi aracılı ya da aracısız bir karşılaşmaya girdiği zaman, diğer kişilerle sürekli bir toplumsal ilişkide bulunur ve karşılaşma bittikten sonra da onlarla belirlenmiş bir ilişki içinde olmayı bekler. Karşılaşma esnasında, bireyler bir yandan ilişkilerini bozmamaya özen gösterirken, öte yandan da istenmeden gerçekleşen ve katılımcıların arzu etmediği olayların cereyan etmesini engellenmeye çalışırlar. İlişkiler ikircikli ve değişim aşamasındaysa, tarafların amacı, arzu edilen akışı değiştirmeden karşılaşmayı memnuniyet verici biçimde sonlandırmaktır. Böyle durumları, insanların bir sohbete başlarken veya ayrılırken yaptıkları küçük selamlamalar ve vedalar örnekler. Selamlamalar, ilişkinin tarafların bıraktıkları gibi olduğunu, vedalar ise olası sonraki karşılaşmanın, en son andaki sorunsuz iletişimin devam

arzusuna gönderme yapar. Selamlaşmaların coşkusu, katılımcıların bir anlığına sonlandırılmış olan ve birbirleriyle görüşmemiş oldukları periyodun ilişki üzerinde oluşturduğu kopuşu onarır. Vedaların mahiyeti ise ilişki de ayrı kalınan iletişim periyodunun ortaya çıkaracağı zararı en aza indirme kaygısı güder (Goffman, 2019b: 51).

Goffman'a göre, toplumsal yaşantıda bireylerin konumları (rol, statü, sınıf) bazı vasıflara sahip olarak anlanılır. Bu bir anlamıyla bir rutini oynayan kişilerin varlığını gerektirir. Rutinler performans sırasında görülen, önceden belirlenmiş eylem kalıplarına gönderme yapar (Poloma, 2017: 213). Bir konumu işgal edenlerin kimlerle muhatap olacaklarını bilmelerine imkân tanıyan görev, giyim kuşam ve tavır gibi statü emareleri üzerinden sembolleştirilmeye eğilimlidir. Her konum, onu işgal eden bireye eşit miktarda itibar sağlayan veya tersine itibar kaybı getiren bir toplumsal değere uyum sağlar. Bir rol icra eden birey, kendisi hakkında o durum içerisinde nakledilen izlenimlerin ona etkin bir şekilde atfedilen role-özgü kişisel vasıflarla bağdaştığından emin olmak zorundadır. Bir hâkimin ihtiyatlı ve temkinli, uçuş kabinindeki bir pilotun serinkanlı, bir muhasebecinin işini yaparken hassas ve muntazam olması gerekir. Etkin bir şekilde atfedilmiş ve öne sürülmüş bu kişisel nitelikler, benlik-imgesinin bir zeminini oluşturur ve ötekiler, karşıdaki kişiye dair bir imgeye temellendirme yapacaklarsa, ortada tek bir konum olduğunda, o konumun unvanıyla birleşir. Sonuç olarak, bir benlik, bireyin bir konuma girmesini fiilen bekler; birey üzerindeki konum/statü baskısına uygun davranmak zorundadır (Goffman, 2018b: 89-164). Bazı durumlarda ise benlik, rol ve konumun tam olarak örtüşmediği, muğlaklaştığı, algılanamadığı ve izlenimlerin yönlendirilmesi ve yönetilmesi gerektiği durumlarla karşı karşıya kalır. Goffman, bu ve benzeri durumlardaki etkileşimsel karmaşayı analiz etmek amacıyla kullandığı iki kavramı devreye sokar: Performans ve vitrin. Performans, bireyin bir grup alımlayıcı kitle önünde, etkinlik ve faaliyette bulunduğu süreç boyunca, kitle üzerinde etki yarabilecek edimlerin toplamıdır. Vitrin ise performans sırasında sürekli biçimde kullanılabilir olan içeriklerdir. Vitrin, bilinçli ya da bilinçsiz devreye giren, sabit setlerdir. (Goffman, 2014b: 35). Bireyler performanslarını sergilerken, bazı bağlamları ön plana çıkarır, bazılarını ise gizler. Böylece algı, bir bağlantı ve iletişim türüne dönüşür ve algılanan üzerinde denetim sahibi olarak neyin görünüp görünmeyeceğine, neyin kısıtlanıp kısıtlanmayacağına dair bir öngörü imkânı söz olur (Goffman, 2014b: 75). Preedy'nin plaj performansı, ön plana çıkarılan algının yaydığı izlenimi betimlemesi bakımından dikkate değerdir:

...Kimsenin gözünün içine bakmamaya özen gösterdi. İlk olarak, tatildeki arkadaşlarına kendisini hiç ilgilendirmediklerini açık olarak göstermek zorundaydı. Bakışları onların içinden geçiyor, etrafında dolaşıyor, üstünden atlıyordu; gözlerini boşluğa dikmişti. Sanki plaj boşmuş gibi davranıyordu. Kazara yakınlarına bir top düştüğünde, önce şaşırılmış görünüyordu; daha sonra hoşuna gitmişçesine bir gülümsemenin yüzünü aydınlatmasına izin veriyordu (Nazik Preedy), şaşkın şaşkın etrafa bakıp plajda insanlar olduğunu fark ediyordu, topu insanlara gönderirken yüzünde insanlara değil de kendisine yönelik hafif bir gülümseme belirliyordu. Daha sonra da umursamazca boşluğu incelemeye devam ediyordu. Ama ufak bir gösteri sergilemenin zamanı gelmişti: İdeal Preedy gösterisi. Dâhiyane bir tutuşla kitabın adını görme fırsatı veriyordu: Homeros'un İspanyolca bir tercümesiydi bu – yani klasik fazla İddialı değil, üstelik de kozmopolit. Daha sonra plaj örtüsüyle çatasını kum girmeyecek düzenli bir denk hâlinde toparladı. (Metodik ve mantıklı Preedy), yavaşça ayağa kalkarak koca vücuduyla gerindi (Koca Kedi Preedy) ve sandaletlerini bir kenara fırlattı (Ne de olsa tasasız Preedy) (Goffman, 2014b: 16).

Preedy'nin performansında bilgisel terimlerle, rutin pratikler arasında çok boyutlu bir bağlantı vardır. Fakat kimi durumlarda, alımlayıcı inşa edilen kodsallı bilginin düzenlemesinde tıkanıklık

yaşar ve algı yerli yerine oturtulamaz. Bağlar ve bağlamlar yerinden çıkar ve oyuncu ritüelistik bakımdan inandırıcılığını yitirir. Goffman'a göre bir performansta işlevsel açıdan üç kritik rol var: Performansın faileri (özneler), performansın dolaylı nesneleri (alımlayıcılar) ve performansın rolü olmayan dışardakiler. Bu kritik roller, bilgiye erişim ve bu bilgiyle bağlantısındaki farkındalıklar açısından da sınıflandırılabilir: Oyuncular yarattıkları izlenimin farkındadırlar ve gösterinin içeriği hakkında yıkım oluşturabilecek ve gösteriyi sabote edebilecek yeterliliğe sahiptirler. Alımlayıcılar ise, bilmelerine izin verilen parçanın küçüklüğünün farkındadır ve işin esasını deneyimsel olarak öğrenirler; performansın içeriksel bilgisine sahiptirler fakat sorun çıkaracak bilgileri yoktur. Dışardakiler ise performansın hiçbir düzeydeki teknik bilgiye sahip olmadıkları gibi, performansın gerçeklik bilgisine de sahip değildirler (Goffman, 2014b: 140).

Goffman, gündelik etkileşimler bakımından üç süreci analitik olarak ayırır: Bir eylemi gerçekleştirmek, eylemin gerçekliğine dair (kişinin eyleminin ötekilerce tespiti ile birlikte) emareler, eylem ve tespit hakkında gerçekleşen iletişim. (Goffman, 2019a: 133). Goffman bu üç süreci analiz etmek için "ritüel" kavramını gündeme getirir. Rituel: Değer atfedilen bir nesneye ya da simgesel değerle yüceltilen tinsel bir örüntüye temsili bakımdan sunulan saygı ve hürmettir. Goffman'a göre, modern toplumlarda, doğaüstü varlıklar için icra edilen uzun ve zorunlu merasim pratiklerini içeren ritüeller zayıflamaktadır. Geriye ise bir kişinin bir başkası için icra ettiği nezaketini, iyi niyetini ve karşı tarafa kutsallığını gösterdiği kısa ritüeller kalmıştır (Goffman, 2019a: 91-92). Çağdaş toplumlarda, bahsi geçen kısa ritüeller, ne türden simgesel fiillerle ortaya konulur ve kutsallıklarını hangi biçimlerde hayata geçirir? Goffman'ın bu sorunsala verdiği cevap kısa ve özdür: Hürmet ve Tavr (Goffman, 2019b: 59). Genel itibarıyla hürmet, davranışın alıcıya dair takdir duygusunu çeşitli yollarla, aktörün gerçekte hissettiğinden çok daha övücü bir şekilde, alıcıya ileten onurlandırıcı ve nazikçe bir tonda gerçekleştiği edimlerdir. Aktör, tipik olarak alıcının olumsuz bir muameleyle karşılaşmadığını düşünmesini sağlar ve hatta ona karşı aşırı titiz davranır. Hürmet ifade eden hareketler, çoğunlukla aktörle alıcı arasında gerçekte yaşanan eylemin ideal ana ilkelere bağlı kalır. Alıcı, teorik iddialarında ısrarcı olmak için, içinde bulunduğu durumun onurlandırıcı tanımlamalarına doğrudan başvurma hakkına sahiptir. Ancak, bunu yaparken çok aceleci ve cüretkâr olursa, muhtemelen aktörle ilişkisi o noktadan sonra değişebilir. Alıcı, aktörün takdirini doğrudan ifade etmesini beklemek yerine bir takdir ve beğeni gösterisinden açıkça sergilenmesinden memnun olur. Fakat esasında, gayri ihtiyari olarak yapıp hürmet belirten birçok hareketin işlevini yitirmiş olduğunu da anlayabiliriz. Öte yandan, övgünün alımlayıcıların iç dünyalarında yarattığı mutlulukta göz ardı edilemez. Hürmet belirten hareketler, önemseme duygusunun yanı sıra, çoğu zaman aktörün alımlayıcıya yarım ağızla da olsa belli bir şekilde davranma yönünde bir beyan ve taahhütte bulunma vaadini içerir. Verilen söz, alıcının hem asli ve hem de törensel beklenti ve yükümlülüklerine müsaade ettiği ve bunların aktör tarafından destekleneceğini tasdik eder. Böylece aktörler, alıcının içerisinde bulunduğu kurallarla inşa ettiği benlik tasavvurlarını muhafaza edeceklerini taahhüt ederler. Hürmet vaatleri, sözlü konuşma koşullarında sürekli olarak iletilen statü tanımlayıcı mahiyetteki mesajlardır. Örneğin, bir hemşire ameliyat odasında yediği bir fırçaya "Peki doktor" diye karşılık verdiğinde, hitap şekli ve ses tonuyla eleştirinin anlaşıldığını ve yenilir yutulur cinsten bir şey olmasa bile, doktora karşı gelmesine yol açmadığını ifade etmiş olur. Bir alıcı beklenen hürmet davranışlarını görmediğinde ve öteden beri alışık olduğu şartlar değiştiğinde, iktidarını yeniden belirlemek için harekete geçer ve kendisine yapılan itaatsizliği paranteze alır. Eskiden beri var olan bir hürmet davranışının ortaya çıkmasını sağlamak için, aktöre ilk önce yükümlülüklerini hatırlatır ve nezaketsizliğin olası

sonuçları hakkında imalarda bulunur (Goffman, 2019a: 72). Tavrı ise, hürmet ediminin jest, mimik, giyim ve kuşam, bedensel temsil ve gösterişle iletilmesidir. Bu imalar aracılığıyla kişi, en yakınındaki insanlara bazı istenen veya istenmeyen vasıflarını ihtiyat ve içtenlikle gösterir. Kendi hakkındaki iddialarında tevazu, centilmenlik, konuşmasına ve fiziksel hareketlerine hâkim olma, duygularını, heveslerini ve arzularını kontrol edebilme, baskı altındayken dengesini ve soğukkanlılığını yitirmeme ve benzeri vasıflar (Goffman, 2019a: 88) öne çıkarılır.

1.2. Gerilimin Sosyal İnşası, Toplumsal Mesafe ve Kirlenme

Goffman'ın yaklaşımı kendine içkin dünyamızdan kopup gelen benliklerimizle, toplumsallaşmış benlikler arasında bir gerilime vurgu yapar (Ritzer, 2008: 233). Toplumsal uzam, bu gerilimleri yumuşatma ve bireylere kendilerini gerçekleştirme fırsatlarını belirli koşullar çerçevesinde sunar fakat en temel koşul kirlenmemiş olmaktır. Goffman'ın kavramsal çerçevesinde, bireyler iletişimsel dünyanın örtük kuralları gereği toplumsal gücün denetimine maruz kalarak kirlenirler. Kirlenme, radikal düzeyli bir dışlanma gerekçesidir ve bireylerin biyografik yaşantıları açısından bir dizi nesnel düzenliliğe gönderme yapar: Sosyal yatkınlıklardan devralınan ekonomik ve kültürel sermaye yetersizliği kaynaklara erişimde yoksunluklar inşa eder ve kapasite sorunları oluşturur. Bu eksende, Goffman, damga nosyonunu gündeme getirir ve kavramı geniş kapsamlı biçimde kullanarak, üç farklı damga türünden bahseder. İlki, bedensel çirkinlikler –muhtelif beden deformasyonlarıdır- İkincisi kişilik zafiyetleri, basiretsizlik ya da marjinal eğilimler, sapkınlık ve radikal inançlar, köktencilik, ahlaksızlık; bunlar ruh bozukluğu, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihar girişimi ve radikal siyasi davranış biçimleridir. Üçüncüsü ise bir ırka, ulusa ve dine tabi olmanın ortaya çıkardığı etnolojik damgalardır; bunlar, soy bağıyla aktarılabilir ve bütün aile mensuplarına yansır (Goffman, 2014a: 31). Damgalı bireyler, benzer öğrenme deneyimlerinden geçme ve homojen pratikler sergileme eğilimindedir. Bu aynı zamanda, benzer ahlaki kariyerlerin ortaya çıkmasına neden olur. Sosyalleşimin ilk aşamalarında, damgalı birey normalin olağan hâllerini algılar, deneyimler ve öğrenir. Bu süreç aynı zamanda çift yönlü olarak işler. Bir yandan dezavantajlılık tüm çıplaklığıyla ve trajik gerçekliğiyle deneyimlenir; öte yandan da, normallığın yaşam ritmi, ruh hâli, düşünsel ve duygusal kalıpları ötekini gözlemleyerek, bilişsel ve edimsel bakımdan taklit edilerek içselleştirilir. Bu durum, benliğin maruz kaldığı özel türden bir yarılmaya gönderme yapar: Bir taraftan, damgalı olarak bütün insansal saygınlık dünyasının dışına atılmak, sürekli biçimde cereyan eden ötekileştirme ve aşağılama, fakat diğer yandan da doğru, makul ve sağduyulu yaşam ritimleri ve davranış kodlarını öğrenmiş olma (Goffman, 2014a: 63-64) sorunsalını ortaya çıkarır. Buna etkili bir örnek, annesi escort olan bir erkek çocuğunun, tüm çocukluk ve gençlik döneminde bu gerçekle yüzleşmesinin verdiği trajik iç bunalıtı ve aile kurumuna güvensizliğine rağmen, kendi evlenip de çocuk sahibi olduğunda aile kurumunun saygınlığını yüceltmesidir.

Goffman'a göre, toplum, kendine hâkim olabilenleri güçlü karakter olarak görüp, kolayca bunalıp hüsrana uğrayan ve yolundan şaşanları zayıf karakter şeklinde adlandırarak, kabiliyetleri olanları ahlaki açıdan ödüllendirir olmayanları ise cezalandırır (Goffman, 2019b: 291). Bu karşıtlığa, itibar sembolleri ve damga sembolleri açısından yaklaştığımızda, toplumsal hafızayı keşfetmek açısından yol alırız. Toplumsal bilgiyi, ileten bazı göstergeler iletişimsel ortamlarda rutin olarak kullanılır ve bu göstergelere sembol/simgе denir. Bu simgenin taşıdığı sosyal kavrayış prestij, güç, saygınlık gibi anlamlara gönderme yapıyorsa, bu türden bir sembole “statü sembolü” ya da “itibar sembolü” denilebilir ve “damga sembolü” nün karşısında konumlanır. Damga sembolleri, uyumlu olabilecek içerikleri parçalar ve küçültücü imalarla kimlik uyumsuzluğuna neden olur. Üçüncü tür ise, itibar ve damga sembolleri dışında kalan,

aktörün olağan yaşam akışı ve kendiliği açısından damga sembolü ortaya çıkarması çok olası bir durumda, yine aktörün algının olağan seyrini gayretiyle değiştirdiği bir pratiktir ki, buna “kimlik karıştırıcılar” denir. Eğitimli bir siyahinin düzgün İngilizcesi bu bağlamda iyi bir örnektir (Goffman, 2014a: 79-80). Damga idaresi ise ötekinin davranış ve beklentilerinin streotipleştirilmesinin ya da profilleştirilmesinin bir görünümü ve doğal uzantısıdır (Goffman, 2014a: 88).

Goffman, damgayı, kapatılmış kişilerin dünyasından analiz ettiği çalışmasında, total kurumların sakinlerini kariyer kavramına özel türden anlam yükleyerek çözümler. Kariyer terimini, bir kişinin hayatı boyunca izlediği yolun herhangi bir toplumsal aşamasına gönderme yapmak için kullanır ve kavrama iki bağlam yükler. İlki, benlik imgesi ve kabul edilen kimlik gibi, değer verilen içsel tutarlılıkla ilişkilidir. İkincisi, resmi konumla, yasal ilişkilerle ve yaşam tarzıyla bağlantılıdır ve her birey için erişilebilir olan kurumsal yapılaşmanın bir parçası olmasına gönderme yapar. Kariyer kavramı, kişinin kendisi hakkındaki beyanlarına dayanmadan kişisel alan /kamusal alan, benlik /toplum arasında hareket etmesine imkân tanır (Goffman, 2016: 139). Kapatılmış kişiler açısından önceki kariyer pratikleri, benlik imgesi ve resmi konumlar; insan ilişkileri ve olağan kurumsal katılımlar bakımından bir alt üst oluş ve yerinden çıkmadır. Bir daha hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı anlamına gelir. Eski öğrenmeler, tecrübeler ve alışkanlıklar, yeni yaşam formunda geçerliliğini yitirmiştir. Bu bireyler için olağan kariyer sona ermiş, olağandışı bir kariyer başlamıştır. Total kurumlar, bu durumdaki sakinlerini negatif anlamda bir kariyere hazırlar: Toplumun genelinden uzun bir süreyle koparır, benzer durumda olan çok sayıda bireyi kuşatır, birlikte yaşamı zorunlu kılar ve resmi biçimde düzenmiş kurallarla çerçevelenmiş bir yaşam döngüsü dayatır. Total kurum, tecrit edilmiş bireyin kendi kişiliğinde oluşturduğu simgesel tutarlılıklar setinin, kişinin önceki tutarlılıklarını ve benliliğini aşındırarak, bugünkü varlık bütünlüğünü korumasında da başarısızlığa yol açan bozma ve kirletme biçimlerini işlevsel kılar ve bir dizi aşağılama pratiğini devreye sokar. Aktör ve aktörün eylemleri arasındaki olağan ilişkinin dengesi bozulur (Goffman, 2016: 46). Sivil toplumda normal şartlarda birey, benliğini aşağılayan durumları ve buyrukları kabul etmek zorunda kaldığında, itibarını kurtaracak tepkilerde bulunur: Somurtkanlık, olağan saygı gösterilerini sunmama, kutsal şeylere fısıltıyla saygısızlık etme, aşağılama, ironi, alay. Küçük düşürücü taleplere verilen ve kendini savunmaya yönelik cevaplar total kurumlarda ortaya çıktığında, örneğin somurtkanlık ve küstahlık gibi tavırlar cezalandırılır (Goffman, 2016: 47). Hapishanelerdeki hücre hapsi, “yapıcı meditasyon” olarak adlandırılır. Genel anlamıyla, kurumun meşrulaştırılmış amaçlarını yansıtan bir dil kullanılır. Kapatılmış kişilerin ya da alt kademelerdeki personelin özel işi, bu ideolojik ifadeleri ayrıcalık sisteminin basit diline, bu sistemin basit dilini de ideolojik ifadelere çevirmektir (Goffman, 2016: 96). Bu çeviri sanatı, şöyle işler: Bir kişi, yüksek statü sahibi birine saygısından dolayı ondan sakınır, kendisinden daha düşük statüye sahip birinden ise kendini koruma endişesiyle uzak durur. Bazı durumlarda ise, eşitler arasında özenle korunan toplumsal mesafe, taraflar açısından her iki kaçınma türünü de içeriyor olabilir. Örneğin, bir hemşire, hastanın yalnız kalmak istediğini anlayışlı bir şekilde fark ederek, ondan uzak durduğu zaman, yüzüne ve bedenine belli bir ifade takınır; oysa hasta idrarını tutamadığı ve bu yüzden koktuğunda ise hemşire ona karşı aynı fiziksel mesafeyi koruyorsa, o zaman yüzüne ve bedenine başka bir ifade yansır (Goffman, 2019b: 82). Kurum politikası açısından daha da sistematik işleyen bir ayırtılma söz konusudur: Kurum temsiliyetine sahip personel, geniş bir katılımcı insan topluluğu üzerinde tahakküm kuracaksa, daha yüksek toplumsal tabakalardan seçilir ve homojen özelliklere sahip olur. Böylece, personelin otoritesi sarsılmaz biçimde güçlenir (Goffman, 2016: 133). Goffman’a göre, bütün bu verili durumlardan ortaya çıkan özsel bilgi,

utanç verici ayırlama ve farklılık oyununun toplumsal yaşamın genel çizgisini oluşturmaktadır. Bu olgu, çoğu zaman “sapkınlık” kavramı altında bir araya getirilir. Toplum, baskın değerleri paylaşan ve statüler hiyerarşisine uyum sağlamış davranış şekillerini ödüllendirir. Toplumsal normlarla tam olarak örtüşürmüş ve bunlara eksiksiz biçimde riayet eden bireylerle, bunlara bağlılık göstermeyenleri kategorik olarak ayrımlar ve bu grupları “sapkın” olarak adlandırır. Bu tanımlama, bir anlığına doğru kabul edildiğinde, toplumsal sapkınlar grubu şu kitlelerden oluşur: Cinsel sapkınlar, uyuşturucu bağımlıları, suçlular, caz müzisyenleri, bohem kişiler, çingeneler, sahne dünyası mensupları, profesyonel oyuncular, fakirler, evsiz barksızlar, eşcinseller. Goffman, bu grupların, toplumsal düzene müşterek bir reddiye yönelttikleri ve toplumun kendilerine sunduğu olanakları bütünüyle reddettikleri için dışlandıklarına vurgu yapar (2014a: 195-199). Oysa psikiyatrik analizi tersine çevirdiğimizde, durumun tam olarak böyle cereyan etmediği görülür. Örneğin, bir hastanın yaptığı toplumsal ihlal ya da suça meyilli bir şahsın saldırganlık nöbetleri, hem yüz yüze etkileşimin geleneksel kalıplarına hem de kurumsal dünyanın tutarlıklar evrenine uyumsuzdur. Adli suçlular mülkiyet düzenine, hainler siyasi düzene, ensest çiftler akrabalık düzenine, eşcinseller cinsiyet rolüne saldırlar (Goffman, 2019b: 162-163). Oysa bu bireyler, beklentinin tam tersi biçimde, bir düzelme emaresi gösterdiğinde, normallik kriterleri anında devreye girer. Normalliğin ve anormalliğin tunçtan bir yasaymış gibi gözükken ölçütleri çözülür ve silikleşmeye başlar.

1.3. Stratejiler ve Taktikler: Etkileşimsel Düzeninin Fırsatları ve Dönüşüm İlkeleri

Genel anlamıyla, etkileşim düzeni, toplumsal düzenin kipliklerinden biridir (Ünsaldı, 2019: 22). Gündelik etkileşim ise bireylerin biyografik yaşantıları açısından her daim yeni olanaklar sunar, mevcut denge durumunu ilga eder ve yeniden inşalar gerçekleştirir. Eğilimler sağlama alınır ve denetlenir. Yeni durumlar farklı iletişim bağlamları yaratır. Sorunsallar ortaya çıkar ve yeniden çözümlenir. Böylece, gündelik etkileşim kopmalar ve kırılmalarla ilerler. Çoğu zaman bu olanakları aktörler, düşünümsel süreçlerle ve belirli stratejilerle kendi lehlerine çevirir. En etkili strateji ise, etkileşim düzenindeki birey pratiklerinin, kendini bir “teşhir” edimi biçiminde sunmasıdır. Teşhir ediminin ritüelistik bir boyutu vardır ve iki doğrultuda ortaya konulur. İlki, temel toplumsal düzenlemelerin tasdiki biçiminde cereyan eder. İkincisi ise, insanla dünya arasında bir kozmolojiyi yansıtmaya yani bir simgesel düzenlilikler evrenine gönderme yapmasıdır. Bir birey, davranışlarının ve görünüşünün, ona tanıklık edenlerde, bir duygu durumunu ve niyetini asgari düzeyde anlatmak amacı güder ve eksiksiz bir tutarlılıkla izlenimi yayarken, kendisine de açık biçimde itiraf edemeyeceği bir teşhir edimini gerçekleştirdiğinin farkındadır. Teşhir, bu eksende jestlerle, mimiklerle icra edilen, kalpten kalbe, zihinden zihne küçük ölçekli bir merasim ve inşa edilmiş bilindik bir akıştır. Ayırt edici bir edim olarak teşhir, tanıtıcı davranışlar ve görünüş silsilesiyle her kültürde bilgilendirme işlevini rutin ve etkili biçimde icra edebilmek için özelleşir. Bu takdimlerin hepsi bir tür teşhirdir ve aynı zamana kişiler arası alışverişe atıfta bulunan bir temas niteliğindedir. Bireyler, toplumsal olarak beklenen ve ritüel olarak kabul edileni verecek ve alacaklarsa, kendilerini öyle bir şekle sokmalıdırlar ki, karşıdaki bireyler kiminle dans ettiklerini bilmelidir (Goffman, 2020b: 19-22). Bu mahiyette bir performans, idealize edilmiş teşhirdir, kutsallaştırılmış performans kategorisindedir ve hedefi toplumsal tabakalaşmanın tunçtan yasalarında ve normatif işleyişinde kendi lehine gedikler açmaktır: Alt sınıfsal yerleşmelerde olanlar üst tabakalara çıkma arzusundadır ve retorik olarak (aynı zamanda bir yöntem olarak) üst sınıflar kültürü daima yüceltilmektedir. Buradaki güdülenme, aktörler açısından sınıf atlama veya sınıf düşmeme biçiminde formüle edilmekle birlikte, ilkesel olarak toplumun değerlerinin kutsal merkezlerine yakın konumlar alınmaktadır.

Mevcut sınıf ve statü ilişkileri reddedilir fakat toplumun benimseyeceği bir tarzda süslenir. (Goffman, 2014b: 45). Bu tür dalgalanmalara bir örnek ticari gemilerdeki denizcilerin durumudur. Gemilerde uzun seyahatler sırasında, subaylar gemiyle ilgili konularda tartıştıklarında, tayfalar ve alt statülü personel bu ayrılıktan yarar sağlar. Tayfaların amacı, subayın statü üstünlüğünü gevşetip, kendilerine belirli düzeylerde eşitlik sağlanmasını talep etmektir. Bu talep, kısa süre içinde, tayfaların köprünün yanında durmak yerine, dümen odasında vakit geçirmek şeklinde imtiyazlar yaratır. Tayfalar, subaylar arasındaki tartışmalardan kendi ast statülerini yumuşatmak için yaralanmışlardır. Bu ve benzeri durumlarda oyuncular, bir karakteri başarıyla sahnelemek için gerekli nitelikleri yerine getirirler. Goffman, bu niteliklerin sergilendiği ve bir dizi gözetimden geçirildiği izlenim denetimi tekniklerinden bahseder. İzlenim denetimi teknikleri, performans aksamalarından kaçınma işlevi görür. Bu tekniklerden ilki, dramaturjik sadakattir. Bir performans takım ya da grup düzeyinde icra ediliyorsa, grup belli ahlaki yükümlülükleri kabul ederek davranır ve gerek şahsi çıkarlar gerekse de dikkatsizlik nedeniyle grubun sırlarına ihanet etmemek ve sırları dışarı vurmamak “dramaturjik sadakatin” temel ilkeleridir. İkincisi ise “dramaturjik disiplindir”. Burada, sunulmakta olan performansa zihinsel/duygusal yoğunlaşma eşlik etmelidir ve katılım esastır. Aktörler sunumlarının kendi paylarına düşen kısımlarını abartmamalı, gösteriyi kendi gösterilerine çevirmemeli ve grubun performansının önüne geçerek, gölgelememelidir. Dramaturjik anlamda disiplin, failin rolünü unutmadiğı, performans sırasında kasıtsız hareketler ve çam devirmelerden kaçındığı ve basiret sahibi olduğu öznitelikleri talep eder.

Dramaturjik disiplinin odağı, kişinin yüz ve ses denetimidir, gerçek tepkiler gizlenmeli yerine uygun duygusal tepkiler sergilenmelidir (Goffman, 2014b: 200-204). Goffman’a göre, çağdaş toplumlar, hayatlarını iç mekânlarda sürdürmektedir. Metropol hayatında bireyler, gösteriler oluşturma, ötekini dışlama, göstericiye performansını sunabileceği olanaklar tanıma hususunda uzmanlaşmıştır. Aktörler, zihinsel bir ortaklaşma ve motivasyonel bir eğilim olarak bir performans başladıklarında bitirme eğilimindedirler ve bir sorun çıkma olasılığına karşı duyarlıdırlar. İçsel bir güç olarak eylemlerimizi genel dramaturjik kurallarla denetleriz ve eğilimlerimizi (Goffman, 2014b: 227) çok yönlü stratejiler ve taktikler geliştirerek yönlendiririz. Örneğin, bir kişinin orta düzey sayılabilecek bir restorana akşam yemeği için tek başına gittiğini farz edelim. Kişi yanına gazete ya da kitap götürüp okuyarak yemek servisinin gelmesini beklerken vakit geçirebilir. Buradaki temel amaç, restoranda yemek yiyen topluluktan ayrık bir vaziyet almaktır ama bir taraftan da bu topluluğu gözetlemektir. Kişi bir yandan topluluktan uzak durmaya çalışır, teşhir olmak istemez ama bir yandan da onun kıyısında kalmak ister (Goffman, 2020a: 62). Kişinin toplulukla ilişkisindeki etkileşimi yönettiği bu taktik, aslında içinde yaşadığımız toplumda sıkça icra ettiğimiz “uygar kayıtsızlık” stratejisiyle doğrudan çelişir. Goffman, uygar kayıtsızlık kavramıyla şunu kasteder: Bir kişi başkasına, karşısındakini algıladığını ve anlamlandırdığını hissettirecek düzeyde göz temasıyla sinyal verir ve daha sonra bu kişiye ilişkin hususi bir ilgisinin, merakının ve bilgi edinme kaygısının olmadığını belli etmek için hemen gözünü kaçıır ve dikkatini farklı bir tarafa yönlendirir. (Goffman, 2020a: 94). Stratejiler karşı stratejiler diyalektiğinin, özgün biçimde gözlemlendiği arenalardan biri de total kurumlardır. Bu kurumlarda, kapatılmış kişiler kendilerini personele bahçıvanlık, ev boyama, ev temizliği ve çocuk bakma gibi kişisel hizmetler verirken bulurlar. Bu hizmetler, kurumun resmi referans parçası olmadıkları için personel, kapatılmış kişilerin hizmetlerini dikkate almak zorunda kalır ve kapatılmış kişilerle aradaki alışıldık mesafe korunamaz. Böylece, kurumlarda bir dizi kendiliğinden pratik gelişir. Total kurumlardaki sorumlu kişiler ve tecrit edilmiş bireyler bu pratik aracılığıyla, geleneksel ve sistematik sınırları aşındıracak kadar birbirlerine yaklaşırlar

ve ötekine daha duyarlı hâle gelirler. Bir süre sonra, kapatılmış kişi-personel ilişkisi, yönetmeliklerden ve alışlagelen emir komuta zincirinden kurtulmaya başlar (Goffman, 2016: 106).

2. Literatür

Çalışmanın literatürü, Goffman'ın kuramsal yaklaşım ve kavramsal çerçevesini doğrudan yansıtan ve etkileşimsel sosyoloji nosyonunu tam olarak anlamlandırmamıza olanak veren çeviri niteliğindeki telif eserlere dayanmaktadır. Goffman'ın kuramsal yaklaşımını biçimlendirdiği bu çalışmalar başlıca olarak, Damga, Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, Timarhaneler, Etkileşim Ritüelleri, Kamusal Alanda İlişkiler, Toplum İçinde Yaşamak gibi yazarın telif eserlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, sosyolojiye katkı yapmış, Coser, Layder, Ritzer ve Poloma gibi bazı çağdaş yorumcuların, Goffman analizleri de çalışmanın literatürünü zenginleştirmiştir.

3. Sonuç

Toplumsal oluş ve toplumsallık, yaşamın canlı insan ilişkileri üzerinde sarsıcı boyutlarda etki yapar ve hem zihinsel yaşantılar hem de etkileşim düzeninin yapıp etmeleri, bu etkiyle inşa olur ve yapılır. Davranış, toplumsal olarak örgütlenir ve örtük ya da belirtik örüntüsel nitelikteki normlarla deneyimlenir. Bu çerçevede, bütünüyle yerinden çıkmış, bağlamsız ve kendiliğinden insan eylemleri olmadığı gibi, tarihsel olarak yapılaşmış ve toplumsal hafızaya kazınmış bilgi stokları davranışın kültürel kodlarını düzenler ve biçimlendirir. Goffman'ın etkileşim pratiklerine yönelik mikro sosyolojik analizleri ve kavramsal çerçevesi de bu kültürel kodların gündelik etkileşime yansımalarını, ipuçlarını ve hatta klişelerini anlamlandırmaya yönelik bir çözümleme girişimidir. Goffman, bu girişiminde, bireylerin psikolojik hallerini bir yana bırakarak, insanların birbirleriyle karşılaşma anlarındaki yüz yüze temasları sabitlemiş ya da odaklanmış ilişki olarak kavramlaştırır ve anonim ilişkilerden kategorik olarak ayrımlar. Odaklanmış ilişkiler, etkileşimin sıcak çatışmalarını, gerilimlerini, uzlaşmaları ve yeni fırsatları canlı bir ruh olarak ortaya çıkaran pratik yordamları oluştururken; anonim ilişkiler, toplumun açık ön yargılarının, öfkesinin; sevgisinin ve sempatisinin dayandığı ahlaki kudreti temsil eder. Bu kalıplar, bireylere her an seslenir ve bilişsel çağrışımları yönlendiren bilgi demetlerini oluşturur. Yüz yüze iletişimin karşılaşma alanlarında ortaya çıkardığı açık bir ritim ve pratik varsa, bunun önsosyolojisi anonim ilişkilerden gelir. Goffman'ın mikro sosyolojik analiz denemesinin özü, benliğin sosyo-psişik oluşumunu sosyal ortamlardaki etkileşime dayanan kritik eşiklerle açıklamaya çalışmasıdır. Bu eşiklerde, etkileşimin diyalektik çatallanmaları, bireyler açısından toplumsal ilişkilerde öngörülemez olanaklar yaratır ve aktörlerin kariyerleri yeniden konumlanır. Konumlanmaların yönü, küçük mevzi savaşıları biçiminde cereyan eder. Bir akıl hastanesinde hasta, hasta bakıcıyla kurduğu iyi ilişkiler sonucu bazı imtiyazlar elde edebilir. Ya da hırsızlık suçundan sabıkalı damgalı bir gencin, yeni tanıştığı birine bu edimi yaşamın pratik heyecanının bir biçimi olarak sunması, retorik düzeyde bir meşruiyettir ve iletişimin devamını sağlayabilir.

Goffman, aynı zamanda toplumsal ilişkilere sosyoloji literatürünün çok alışık olmadığı bir tarzda bakar. Klasik kuramlar, ötekinin inşasını sınıfla, statüyle, cinsiyetle, kültürel süreçlerle açıklama eğilimindeyken; Goffman, sadece gündelik etkileşimin dinamiklerini analiz eder ve son derece kullanışlı kavramlar yaratır. Toplumsal uzamda “ötekinin” Goffmancı anlamlandırması, mikro sosyolojinin sunduğu kuramsal olanakları göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu kavramsal çerçevede, ötekileştirmenin sonsuza kadar süren bir anlam içeriği yoktur. Etkileşimsel düzen her daim yeni olanaklar ve imkânlar sunmakta, farklı formülasyonlarla ilişkileri düzenlemektedir. Örneğin, çok açık emarelerle damgalı olan bir birey, düzelmeye

yönelik ipuçları verdiğinde, toplumsal rehabilitasyon devreye girmekte ve etkileşim düzeninin tunçtan yasalara benzeyen kaideleri birdenbire gevşemektedir. Goffman, üzerinde durduğu bazı özel kavramsallaştırmalarla sosyoloji literatürünü zenginleştirmiştir. Gündelik yaşantıda, tümevarımsal ve ampirik alan çalışmalarıyla uygar kayıtsızlık, izlenim idaresi, performans, vitrin, damga, dramaturjik sadakat, dramaturjik disiplin, hürmet, tavır gibi özel kavramlar inşa etmiş ve sosyolojik açıdan bu kavramlara özgün anlamlar yüklemiştir.

Kaynakça

- Coser, A. L. (2011). Sosyolojik düşüncenin ustaları (Çev. H. Hülür, S. Toker, İ. Mazman). Ankara: De ki basım yayın.
- Goffman, E. (1983). The Interaction order. *American sociological review*, 48, 1: 1-17.
- Goffman, E. (2014a). *Damga* (Çev. S. Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2014b). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (Çev. B. Cesar). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Timarhaneler* (Çev. E. Arıcan). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2018a). *Oyundaki eğlence, karşılaşmalar etkileşim sosyolojisinde iki çatışma içinde*, (Çev. S. Çalcı), 17-88. Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2018b) *Rol mesafesi, karşılaşmalar etkileşim sosyolojinde iki çatışma içinde*, (Çev. S.Çalcı), 89-164. Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2019a). *Etkileşim ritüelleri*, (Çev. A. Bölükbaşı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2019b). *Kamusal alanda ilişkiler* (Çev. M. Fatih). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2020a). *Toplum içinde yaşamak* (Çev. A. Bölükbaşı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2020b). *Reklamlarda toplumsal cinsiyet* (Çev. D. Kılıçer, F. Öz). Ankara: Heretik Yayınları.
- Layder, D. (2014). *Sosyal teoriye giriş* (Çev. Ü. Tatlıcan). Ankara: Heretik Yayınları.
- Ünsaldı, L. (2019). *Burada ne oluyor?*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Poloma, M. M. (2017). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (Çev. Hayriye Erbaş). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2008). *Modern sosyoloji kuramları* (Çev. Himmet Hülür). Ankara: De ki Basım Yayın.
- Wallace, A.R. ve A. Wolf. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (Çev. L. Elburuz ve M. Rami Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Extented Abstract

Introduction

Drawing on Goffman's theoretical approach and conceptual framework, this article aims to analyze the implicit and explicit dimensions of the interactional order; the dialogical relationship of doings, cognitive patterns, prejudices, predispositions and dispositions; and the social character of communication as a socio-formation. If this analysis requires an epistemological shift from structural concepts to interactional concepts in a Goffmanian sense, then the universe of interactional practices and the meanings shaped by these practices should be analytically discussed. A three-axis framework of analysis, then, is the epicenter of the theoretical approach of the study. The first of these axes is to reveal the situational and contextual levels of social interaction and to articulate its multiple interrelated problematics. Accordingly, what are the rhythms of life that produce interactional practices as they are? If the interactional order is contextual in character, formed through a multidimensional structuring, is there a pattern of regularities or axes of powerful contexts that bind contexts together and constitute the norms of the interactional order? Through what kind of reflexive processes, rhetorics and compromises do individuals acting in social practices try to overcome the strict determinations of social roles and statuses embedded in stratification and create new possibilities? The second axis is linked to the fact that in the interactional order, individuals experience a range of tensions, both in focused situational encounters and in their relations with institutionalities. In the Goffmanian theoretical context, the intensity of tension is shaped by constructed sets of advantages and disadvantages that are objectively observable in individuals' biographical lives. The capacity of tensions to envelop individuals is related to the "given position" of the actor. The destructive impact of tensions increases in relation to whether individuals threaten the moral norm space, whether they open a breach in the social class/status hierarchy, whether they commit overt norm violations such as mental health disorders, physical disabilities, use of banned substances, criminality, sexual deviance. The disadvantaged in particular are forced to choose between possible options that arise in certain circumstances. Choices and preferences often lead to the emergence of new and more difficult tensions. The main problematic along this axis can be expressed as follows: In what ways and with what variations do actors in the interaction order experience the severity of the tensions they face? The third axis is related to the kinds of opportunities and transformative possibilities that communicative practices create. Everyday interaction always opens up new possibilities for the biographical lives of individuals, abrogating and reconstructing the existing equilibrium. In the existing balance of relations, the individual reflectively reviews practical possibilities with multidimensional sets of advantages and can develop careers in all fields. However, the line of development can also be built in the opposite direction: Sets of advantages may turn into disadvantages, or existing disadvantages may hinder a positive career path. In this axis, life courses are loosely connected, open-ended, probabilistic and contingent, shaped more by performances. The central problematic of the third axis is how interactional practices create opportunities (positive or negative) and how individuals use these opportunities, both in terms of intimate relationships and careers.

Methods

The article is not an empirical study of the field, but an attempt to analyze it analytically at the conceptual and theoretical level. A theoretical analysis of a series of conceptual frameworks such as civilized indifference, impression management, performance, showcase, stamp, dramaturgical fidelity, dramaturgical discipline, reverence and attitude developed by Goffman within the framework of the notion of the order of interaction has been carried out.

Conclusion

Social becoming and sociality exert a shocking influence on the living human relations of life, and both mental experiences and the doings of the interactional order are constructed and structured by this influence. Behavior is socially organized and experienced through norms of an implicit or explicitly patterned nature. In this framework, not only are human actions completely dislocated, decontextualized and spontaneous, but historically constructed and socially memorized stocks of knowledge organize and shape the cultural codes of behavior. Goffman's micro-sociological analysis and conceptual framework for interaction practices is an attempt to analyze the reflections, clues and even clichés of these cultural codes in everyday interaction.